

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра східної і слов'янської філології**

Курсова робота
з івритської філології
на тему:

ФІЛОСОФСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ У МОВІ ІВРИТ

Студента(тки) групи Івр 18-21
факультету східної і слов'янської філології
денної форми здобуття освіти
Освітньої програми:
Спеціальності 035 Філологія
Спеціалізації 035.06 __ Східні мови та
літератури (переклад включно),
перша – іврит
Беспалової Єлізавети Олександрівни
Науковий керівник:
викл. Клева Катерина Юріївна

Допущена до захисту
«25» травня 2023 року
Завідувач кафедри

_____ Валігура О.Р _____

(підпис) (П.І.Б)

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2023р.

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ВПЛИВУ ЕЛЛІНІЗАЦІЇ НА МОВУ ІВРИТ	4
1.1 Початок мовних контактів	4
1.2 Елліністичний період в єврейській філософії	5
1.3 Грецизми	8
1.4. Суперечливе прийняття койне і латині	11
1.5. Контактні мови	14
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА РОЗБІР ГРЕЦИЗМІВ ТА ЛАТИНІЗМІВ.....	17
2.1. Види запозичень в івриті	17
2.2. Ілюстрації грецьких запозичень.....	19
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	27
АНОТАЦІЯ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32

ВСТУП

У своїй сутності, єврейська філософія (פילוסופיה יהודית) включає всю філософію, що проводиться євреями або відноситься до релігії іудаїзму. До сучасної Хаскали (єврейського Просвітництва) і єврейської емансипації єврейська філософія була зайнята спробами примирити послідовні нові ідеї з традицією рабиністичного іудаїзму, таким чином організуючи ідеї, які не обов'язково є єврейськими, в унікально єврейську схоластичну структуру і світогляд. З прийняттям у суспільстві євреї зі світською освітою прийняли чи розробили зовсім нові філософії, щоб задовольнити вимоги світу, у якому вони тепер опинилися.

Однак початок зародження єврейської філософії як такої пов'язаний з єврейською діаспорою в поліціях еллінізму і головним чином формується на територіях таких держав як елліністичний Єгипет, імперія Селевкідів, Ахейський союз, що датуються II століттям до н.е.

Знайомство з еллінською філософською думкою призвело до перевороту свідомості в іудаїзмі, який і проклав шлях до взаємовпливу обох культур і релігій - до гомілетичних практик у вигляді проповідування єдиногобожжя серед язичників і, відповідно, до еллінізації юдаїзму, що не могло не позначитися на формах. Переклад ТаНаХа на давньогрецьку мову, також відомий як Септуагінта, започаткував цю віху.

Автор цієї роботи має намір вивчити та коротко описати у своїй роботі наслідки епохи еллінізації Стародавнього Ізраїлю та Юдеї на прикладі мовних запозичень із койне, які власне кажучи і є тут об'єктом дослідження.

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ВПЛИВУ ЕЛЛІНІЗАЦІЇ НА МОВУ ІВРИТ

1.1. Початок мовних контактів

Важливо розпочати цей розділ з того, що іврит — ханаанський діалект, що належить до північно-західної семітської сім'ї мов, якою говорило населення стародавнього Ізраїлю в районі Палестини до другого століття нашої ери. Внаслідок чого більшість текстів, канонізованих в єврейській Біблії, були складені на івриті, і тому іврит набув статусу священної мови. З часів асирійського періоду носії івриту мали справу з іншими неханаанськими семітськими мовами, особливо аккадською та арамейською, а також з єгипетськими та малими мовами, такими як філістимська, хетська і так далі. У період перського панування іврит піддається впливу індоєвропейських мов: спочатку перської, а потім, після завоювання Олександром Македонським, давньогрецької, а з розширенням Римської імперії — латинської (Martin, 2012, с. 59).

Очевидно, що подібний історичний контекст зумовив появу та подальший розвиток білінгвізму і навіть трілінгвізму на території Ізраїлю серед носіїв івриту, про що свідчать як рабинські твори, так і емпіричні твори, такі як таблички, фрески на саркофагах або тексти. Таким чином, можна простежити, як ситуація мовного контакту впливала як на лексику, а певною мірою і граматику. Більше того, є деякі свідчення двоглосального розподілу між івритом та іншими мовами, з якими він співіснував: арамейською, грецькою та пізніше латинською.

Термін диглосія визначає співіснування двох різновидів однієї й тієї ж мови у межах мовного співтовариства. Часто одна форма є літературним чи престижним діалектом, іншу - звичайним діалектом, у якому говорить більшість населення. Така ситуація існує у багатьох мовних спільнотах у всьому світі,

наприклад, у грецькій та арабській мовах. Соціолінгвісти можуть також використовувати термін диглосія для позначення двомовності, що говорить двома або більше мовами членами однієї і тієї ж спільноти (Diglossia, n.d.). Він характеризує багатомовні ситуації, у яких функціональні області кожної мови розподілені у свого роду додатковому розподілі. Ці домени зазвичай ранжуються в ієрархії, від найціннішого (H) до менш цінного (L). Мова H зазвичай використовується в релігійних, освітніх, літературних та інших престижних областях, у той час як мова L, яка представляє більше народної мови, в основному є розмовною мовою. Є деякі свідчення того, що іврит у пізніші періоди (останні два століття до нашої ери – перші два століття нашої ери) служив у певних областях мовою H, а арамейська та грецька – мовами L. Наприклад, ядро літургії відбувається на івриті, а не арамейською або грецькою, навіть у тих місцях, де загальноживаною мовою спілкування явно була або грецька, або арамейська. Такий розподіл підтверджується як літературним матеріалом, так і епіграфічними свідченнями (Siegal, 2014, с. 370-378). Знаменитий уривок з Єрусалимського Талмуду говорить: «Раббі Йонатан з Бет-Гуврін сказав, що є чотири мови, які приємні для використання: грецька для співу, латинська для бою, сирійська (арамейська) для плачу і іврит для розмови (Єрусалимський Талмуд, Трактат Сота 7:2). Незалежно від того, чи є це описовим чи приписуючим уривком, він чудово ілюструє багатомовну ситуацію з функціональним мовним розподілом.

1.2 Елліністичний період в єврейській філософії

Перед тим як поринути в історію розвитку філософської термінології в сучасному івриті автор курсової роботи вважає за необхідне коротко і предметно охарактеризувати історичні періоди, під час яких і формувалася єврейська філософія, описуючи правда не так званий старозавітний, а елліністичний.

Філософська термінологія івриту видозмінювалася, збагачувалася, розширювалася, осучаснювалася, утворювалася в числі іншого, під час і завдяки

таким суперечливим періодам в історії єврейського народу еллінізм – пора, ознаменована зміщенням пластів в інтерпретації Тори за рахунок синтезу еллінізму і , який був першим єврейським філософом-перипатетиком, що закликав читців відійти від буквального тлумачення текстів Письма, і Філон Олександрійський, який інтерпретував Тору через призми платонічного та стоїцистичного алегоризму (Grabbe, 2008, с. 158). Примітно те, що всупереч розбіжності думок різних академіків і дослідників-гебраїстів про факти його біографії та спадщини, багато хто з них схожий на те, що Філон Олександрійський більш вільно володів давньогрецькою, ніж давньоєврейською мовою і переважно читав саме Септуагінту, а не ТаНаХ, мовою оригіналу, і, як не дивно, вважав, що давньогрецький переклад був еквівалентний оригіналу (Schwartz, 2009, с. 12). Однак у міру прискорення темпів християнізації Римської імперії, його праці канули в лету аж до X століття – до відкриття їх караїмськими іудеями, чії релігійні вчення і посилялися згодом з його еkleктичні принципи. Повертаючись до витоків цих тенденцій, культура еллінізму просочується на територію Юдеї, що входила на той момент до складу Перської імперії і розбитої і військами Олександра Македонського. Звитяжна і монументальна за своїм значенням військова кампанія Олександра III Великого в четвертому столітті до нашої ери дозволила йому здійснити одну зі своїх головних амбіцій - з'єднати (нехай тимчасово) Схід із Заходом. Здійснення наступної його амбіції - завоювання Аравійського півострова йому виявилось не під силу - через його смерть у Вавилоні у віці тридцяти двох років. Більше того, практично відразу після його смерті його дітище - Македонська імперія - була розділена між діадохами в 323 році до н.е. і цей розділ увійшов до історії як Вавилонський розділ (Green, 1990, с. 18-25). Проте спадщина Олександра Македонського (по суті, що набула після його смерті більш духовний, ніж суто політичний характер) продовжувала надавати колосальний вплив на весь простір східного Середземномор'я, оскільки койне і грецька культура почали проникати на територію Сирії, Палестини та Єгипту; у вищих верствах східного суспільства грецька мова, культура, мистецтво, звичаї та традиції стали приживатися найбільше, оскільки місцева

еліта еллінізованих держав і прагнула увійти до грецького середовища. Сільське ж населення, яке становило переважну більшість, не поспішало розлучатися зі своїми рідними мовами, релігією та звичаями. Отже, вплив культури Стародавню Грецію, наданий в такий спосіб, в повному обсязі витіснило місцеві мови та цивілізацію (Hornblower, 2014, с. 40).

Ключову роль в процесі формування тієї ж філософської термінології в мові іврит відіграє так званий пост-вигнанницький іудаїзм став наступним етапом у формуванні єврейської філософської думки (датованим періодом від четвертого століття до н.е. до перших століть н.е.); головними його акторами були як представники іноземних народів, так і єврейські жителі Палестини, які суворо дотримувалися Галахи. Цей поділ було особливо важко зберегти, коли переможна кампанія Александра Македонського об'єднала Схід із Заходом приблизно 329 року до н. е. Перемога була не просто політичною. Його духовний вплив був набагато більшим. Грецька мова стала спільною для Близької Азії, а з нею прийшли грецька культура, мистецтво і думка. Як згадувалося вище, здійснений у такий спосіб вплив не повністю витіснив місцеві мови або місцеву цивілізацію (Hegermann, 1990, с. 130).

За винятком Єгипту, ніде еллінський вплив не був сильнішим, ніж на східному узбережжі Середземного моря. Грецькі міста виникли там чи то як органічне продовження попереднього міста, чи то витісняли старіші семітські підвалини і поступово змінювали вигляд країни. Такими містами були Газа, Аскалон, Явне, Яффо і Кесарія. Саме у східній Палестині міцно утвердився еллінізм, а міста Декаполіса (Десятиградія), до чийого списку був включений і Дамаск, були центрами грецького впливу. Цей вплив поширився в пізніші часи на всю територію на схід від Йордану і на Галілейське море. Не були винятком і міста в західній Палестині: Самарія та Паніас у ранні часи були заселені македонськими колоністами. Назви місць були еллінізовані: Раббат-Аммон став Філадельфією; Армоаб - Аріополем; Акко - Птолемаїдою. Те ж саме сталося і з особистими іменами: Хоні став Менеласом; Єгошуа став Ясоном або Ісусом ("Нарікання Греків на Євреїв", Діяння vi. 1). Еллінський вплив пронизував усе, і

навіть у найтвердинішому іудаїзмі він змінив устрій держави, закони і громадські справи, мистецтво, науку і промисловість, зачепивши навіть звичайні життєві явища і загальну комунікацію в тодішньому іудейському суспільстві (Jewish Encyclopedia, 1906). Основним літературним продуктом контакту іудаїзму та елліністичної культури є Септуагінта, а також Книга Премудрості, Сірах, апокрифи та псевдоепіграфи апокаліптичної літератури (такі як Успіння Мойсея, Заповіти дванадцяти патріархів, Книга Варуха, грецький Апокаліпсис Варуха тощо), які відносяться до цього періоду. Важливими джерелами є Філон Олександрійський і Флавій Йосип. Деякі вчені вважають апостола Павла елліністом, хоча сам він стверджував, що був фарисеєм (Діяння 23:6). Погляд на класи грецьких слів, які увійшли до єврейської та єврейсько-арамейської мов того періоду, як буде описано в наступному розділі, показує це з великою ясністю. Елліністи не були обмежені аристократичним класом, але їх було виявлено у всіх шарах єврейського суспільства, хоча аристократи, природно, більше отримували вигоду з доброї волі елліністичних правителів, ніж інші класи. Таким чином, автор хоче підкреслити, що євреї стали учасниками світової культури, якщо не світової імперії. Ба більше, із запровадженням грецького мистецтва доступ до розпусти і розгульного життя був відкритий; і хоча запровадження прямого ідолопоклонства навряд чи загрожувало юдаїзму, його зв'язок із сублімованим грецьким політеїзмом став реальною небезпекою для єврейської релігії.

Це був денационалізуючий вплив із суто єврейського погляду; це було головною причиною неприязні багатьох єврейських рабинів до еллінської мови, що, з іншого боку, не виключає того, що рабини, як правило, володіли як давньогрецькою, так і латиною, що й буде описано в наступному параграфі.

1.3 Грецизми

Що стосується єврейської громади, то, як було зазначено вище, у цей період вона ставала двомовною і є передумовою того, що може навіть і була

тримовною. Тексти цього періоду показують, що були єврейські громади, серед представників якої мовою спілкування була грецька мова, а також були ті громади, мовами спілкування яких були арамейська та іврит. Поява численних грецьких слів у давньоєврейській мові – природний процес з погляду тодішнього історико-культурологічного контексту, навіть еллінізація Юдеї і стала певною точкою відліку адстратно-синкретичної взаємодії давнього івриту з койне і латиною, багатовікового процесу в епоху розсіювання євреїв, залежно від їх територій проживання – опосередковано приєднуються арабські діалекти, що породили єврейсько-арабські діалекти; німецька, російська, польська мови, чий сплав породжує з X по XIV століття ідиш в єврейських громадах Східної та Центральної Європи; іспанська мова після вигнання євреїв у 1492 році з Іспанії та їх переселення до Османської імперії лягла в основу сефардської мови також відомої як ладіно, та її похідних діалектних варіацій надалі – у вигляді румунського, турецького, югославського діалектів. Зрозуміло, практично всі перелічені єврейські мови та їх діалекти у XX столітті ставляться до мов із серйозною загрозою зникнення (De Lange, 2007, с. 808).

Повертаючись до самої точки відліку, варто підкреслити, що культура Стародавньої Греції не витіснила мови східних провінцій Македонської імперії, держав діадохів, а потім - Римської імперії, проте вплив койне мало суперстратний характер - так арамейська мова та іврит того періоду зазнали не тільки у вигляді понад 3000 греко-римських запозичень), а й зміни у фонології, синтаксисі тощо (Janse, 2014, с. 122).

Запозичення у вигляді грецизмів (частина яких збереглася в івриті донині) охоплюють усі сфери життя, але особливо помітні в деяких матеріальних сферах цивілізації - таких як архітектура, сільське господарство, мода, торгівля і технології, суспільного життя - уряд, оподаткування, право (לקטרג - звинувачувати в суді; עורך דין - פרקליט) і військові дії - і навіть у незамінних термінах повсякденного життя (להגן - смажити; ספוג - губка, לסוג - вбирати, להסתיר - ховати, затуляти, פדגוג - педагог). У рабиністичних працях, як-от Талмуд, Мідраш і Таргум, грецькі та латинські літери транскрибуються відповідно до

суто фонетичних принципів. Тисячі інших греко-римських термінів у сучасному івриті було інкорпоровано в сучасну технологічну епоху. Можна стверджувати, що в івриті більшість вивчених, наукових або технічних слів утворено на морфологічній основі латинської або грецької мови, здебільшого не через пряме запозичення, а через слов'янські мови (російську, польську і так далі) або англійську (Janse, 2014, с. 123).

В ілюстративних цілях автор курсової роботи перелічує в цьому параграфі слова як грецького, так і латинського походження, що увійшли до івritу двічі, у різних формах і значеннях: один раз у рабиністичному івриті, а другий - у сучасному івриті, наприклад, ідіот (אידיוט), ікона (איקונין), кампус (קמפוס), кампанія (קמפיין), симфонія (סימפוניה), кар'єра (קריירה), енергія (אנרגיה), політика (פוליטיקה), дієта (דיאטה), дилема (דילמה), пантера (פנתר), коноплі (קנאביס), лавр (דפנה), м'ята (מנתה), нарцис (נרקיס), м'ясна крамниця (אטליז) і так далі.

До більш ніж половини цих слів у сучасну технологічну епоху були додано тисячі інших греко-римських термінів у сучасному івриті. Можна стверджувати, що в івриті більшість завчених, наукових або технічних слів утворено на морфологічній основі латинської або грецької мови, найчастіше не через пряме запозичення, а через слов'янські мови (російську, польську тощо) або англійську. Іноземні запозичення, зокрема слова грецького походження, увійшли до івritу в ХІХ столітті, ще до відродження єврейської мови в останні два десятиліття століття. "Латинський" шар з'явився зі збільшенням використання івritу як мови навчання, спілкування, преси, інтелекту та повсякденної мови. Ось кілька галузей, що містять великий греко-римський словниковий запас:

Медицина: אוטיזם "аутизм", אפוריה "ейфорія", אינסולין "інсулін" (лат.), אלרגיה "алергія", אנטומיה "анатомія", פלזמה "плазма", קרדיולוגיה "кардіологія", אפילפסיה "епілепсія";

Хімія: איזוטופ "ізоtop", הליום "гелій", אוזון "озон", רדיום "радій";

Лінгвістика: דיגלוסיה "диглосія", לקסמה "лексема", סמנטיקה "семантика", פוליסמיה "полісемія";

Психіатрія-Психологія: כאוס "хаос", קריטריון "критерій", אידאולוגיה "ідеологія", סימפתיה "симпатія", כריזמה "харизма".

Технології: גרקיפה "графіка", מכני "механічний";

Освіта: לקסיקון "лексикон", אנאלפבת "неписьменний", מתודה "метод";

Соціальне життя: אוליגרכיה "олігархія", אוטונומיה "автономія", אקולוגיה "екологія".

1.4. Суперечливе прийняття койне і латині

Є багато підстав стверджувати, що єврейські найманці, раби, збирачі податків і деякі ремісники, наприклад, скульптори для ідолопоклонницьких замовників, а також правителі, придворні та дипломати Хасмонеїв та Іродів були змушені вдаватися до грецької мови через свій статус і соціально-економічні функції. Здається, що танаїми і багато провідних палестинських амораїмів, як і їхні фарисейські попередники, належать до групи експертів-"технократів", які вміли управляти, законодавствувати, тлумачити, редагувати право і літературу, богословствувати, моралізувати і втішати - саме ті здібності і функції, які були притаманні їхнім греко-римським колегам, риторам-вченим-бюрократам, від Цицерона до Сенеки (колись фактично віце-імператора), від Діо-Іоанна Златоуста до Плутарха (суддя-жреця) (Lieberman, 2012, с. 278). Ідеалізація рабинами збірного образу Мудреця - характерна ідеологія еллінізованої бюрократії - їхня популярна етика та використання еллінського міфу, літературних форм і герменевтики, їхні академічні інституції та зусилля зі збереження традиції свідчать про знання їхніх греко-римських колег (ibid.).

Наявність шкіл права, філософії та екзегетики в Палестині та поблизу неї (Ашкелон, Бейрут, Кесарія, Гедера, Газа), римський адміністративний центр у Кесарії та мандрівні риторичні, мабуть, сприяли поширенню "професійної" грецької мови. Більшість еллінізованих талмудичних даних могли походити з аудіо-передачі риторики, досвіду греко-римської бюрократії. Проте греко-єврейська юридична термінологія (діатека, гіпотека, епітропос, к(о)інонія, проскура тощо), деякі талмудичні науки та рабинське використання ізопсефії (як в Гематрії) є більш технічними, ніж звичайні ораторські промови (Sevenster, 1968, с. 118). Власне грецькі галахічні документи (наприклад, шлюбний контракт) та численні грецькі переклади івритської літератури свідчать про певний літературний досвід. Більше того, наполягання на усній передачі іноді могло бути просто літературною позою відповідно до загальної тенденції до цинізму в риториці. На цьому етапі історії єврейська традиція та її носії, ймовірно, були високоосвіченими і грамотними людьми. Знання грецької мови представниками гілелітської династії до Рабі Аківа, а також Ісуса Навина, Меїра та Авваха, мабуть, були значними, про що свідчить використання ними елліністичних матеріалів і дисциплін, їхня дружність до грецької мови та контакти з римським урядом. Однак у пізніші століття зростаюче зубожіння Палестини і пов'язане з ним відчуження від християнізованого Риму, можливо, змінило цю ситуацію (Lieberman, 2012, с. 300).

Однак варто зазначити, що безумовно характер і ступінь знання грецької та латинської мов рабинами в певній мірі лишається предметом наукових суперечок. Проблема ускладнюється мінливою історичною ситуацією, що склалася в пізній античності, як-от мінлива політика Риму як поборника еллінізму на Близькому Сході та ступінь самоствердження місцевих жителів, що в єврейській Палестині приводила до спорадичних осудів і передбачуваних заборон грецької мови.

Однак саме повторення антигрецьких заходів і деякі схвалення та позитивні оцінки грецької мови свідчать про тимчасовість або неефективність заборон.

Варто зазначити, що етнічна, культурна, філософська та соціальна напруженість в елліністичному єврейському світі була частково подолана завдяки появі нової, типово антиохійської, середньосхідної грецької доктрини (докса), або за рахунок

1. укорінення - завдяки еллінізованим кілікійсько-західносирійським євреям (які були нащадками вавилонських єврейських мігрантів, що давно прийняли різні елементи грецької культури та цивілізації, зберігаючи загалом консервативну, сувору прив'язаність до Галахи);
2. язичництва - яскравим прикладом тут слугують "класичні" греки, македонські греки та греко-сирійські язичники, або
3. місцевих жителів- корінних нащадків грецьких чи греко-сирійських навернених до основного юдаїзму - відомих як прозеліти (грец. *προσήλυτος*/прозеліти) та грекомовних євреїв, народжені від змішаних шлюбів (Tcherikover, 1975, с. 261).

Їхнім зусиллям, ймовірно, сприяло прибуття четвертої хвилі грекомовних новоприбулих до Кілікії та Північно-Західної Сирії: кіпрських євреїв і "кіренійських" (лівійських) єврейських мігрантів неєгипетського північноафриканського єврейського походження, а також неєврейських римських поселенців з Італії - багато з яких вже вільно розмовляли койне-грецькою мовою і/або віддавали своїх дітей до грецьких шкіл (Sperber, 2006, с. 629). Деякі дослідники вважають, що в той час ці кіпрські та кіренійські північноафриканські єврейські мігранти, такі як Симон з Кірени, були загалом менш заможними, ніж корінні кілікійсько-сирійські євреї, і сповідували більш "ліберальну" форму юдаїзму, більш сприятливу для формування нового канону:

“[Північноафриканські] кіренійські євреї були досить важливими в ті часи, щоб їхнє ім'я було пов'язане з синагогою в Єрусалимі (Діяння 6:9). І коли почалося

переслідування Стефана [еллінізованого сирійсько-кілікійського єврея], деякі з цих киринейських євреїв, які навернулися в Єрусалимі, були розсіяні по всьому світу і прийшли з іншими в Антіохію і [спочатку] проповідували слово "тільки юдеям" (Діяння 11:19, 20), а один з них, Лукій, став пророком у тамтешній ранній церкві [в грецькій "православній" спільноті Антіохії, що зароджувалися]" (Kyle, n.d., Cyrene).

Повертаючись до фундаменту юдаїзму, яким є Тора і Талмуд, саме Талмуд намагається гармонізувати ці суперечності, заявляючи, що грецька мова припустима тільки для іноземних контактів або як соціальна цінність для дівчат. Важливо також розрізняти грецьку мудрість від грецької мови адже мова лише певний комунікативний інструмент, що допомагав євреям налагоджувати торгівельні зв'язки з еліністичним світом, частиною якого вони і стали на певний час. Думки щодо рабиністичної грецької, таким чином, сильно різняться: двомовність або тримовність (іврит, арамейська і грецька), навіть палестинська версія загального еліністичного жаргону (койне, від κοινή "загальний") та іудео-грецька були припущені, на противагу, наприклад, думкам, що використання в мідрашах грецьких строф - це просто прийом, щоб справити враження на нерозуміючу аудиторію (Schwarzwald, 1999, с. 85).

Проте існує повна однаковість у тому, що латинь була маловідома, а грецька майже тисячоліття була мовою македонської, римської та візантійської адміністрацій і багатьох напівнезалежних міст у Палестині (332 р. до н. е. - 636 р. н. е.). Латина вийшла на арену разом із римською присутністю, починаючи з першого століття до нашої ери. Її вплив був меншим, ніж вплив грецької, хоча й значним у військовій лексиці. Ба більше, "латинські" запозичення в івриті (dux, matron, Caesar, legion) часто були запозиченнями вже в грецькій мові, з якої вони були запозичені. За оцінками, співвідношення грецьких і латинських запозичень у рабиністичній літературі сягає ста до одного (Sperber, 2006, с. 637).

1.5. Контактні мови

І арамейська, і іврит цього періоду зазнали змін не тільки в лексикографії - бл. 3000 греко-римських запозичень, а й у фонології - поступове ослаблення гортані в деяких місцях (Kutscher, 1965a, с. 25); у синтаксисі - особливо розчинення відмінка конструкції у прийменникове словосполучення; частота абсолютного називного відмінка перед умовними реченнями, що нагадують грецький абсолют родового відмінка (Segal, 1927, с. 37).

Згідно з Bendavid (1967, с. 100), деякі вживання палестинських мудреців вказують на квазімеханічне перенесення з грецької і можуть бути виявлені у фразеології (наприклад, євр. לשון הרע, грецьк. kakoglossia, "злий язик"); у семантиці (євр. בטלן "вчений", і грец. scholastikos обидва натякають на "дозвілля"; євр. שוב, грец. ойкумене "житло"); зміна статі (біблійне מקל "посох", стає жіночим після грецьких bakteria і rhabdos); збільшення зворотних дієслів; і нові властивості прийменників. На дієслово, яке, на думку лінгвістів, є найконсервативнішим елементом мови, вплинула нова система часів, зокрема точний теперішній час і складний час (з допоміжним дієсловом), а також створення гебраїзованих коренів грецької мови, серед яких такі важливі дієслова як QLS, "похвала"; KRZ, "проголошувати"; PYS, "заспокоїти" і "кинути жереб"; TGN, "смажити"; TQS, "влаштувати"; SMN, "позначати"; QTRG, "звинувачувати"; і PRSM, "рекламувати". Запозичені слова охоплюють усі аспекти життя, але особливо помітні в певних галузях матеріальної цивілізації та суспільного життя.

Крім характерних ключових слів греко-римської цивілізації, таких як "цирк", "театр", "стадіон", "іподром", "колона", "ікона", "колонія", "метрополіс", "тріумф", "імператор", "сенатор", "тиранія", "педагог" і "філософ", навіть незамінні терміни повсякденного життя є запозиченими словами, як, наприклад, у такому списку (Kutscher, 1967a, р. 55, ; Fernandez, 1997, с. 76): אוכלוסין "населення", אלכסון "діагональ", בסיס "основа", דוגמה "приклад", דיוקן "образ", זוג "пара" (і загальноживане дієслово זיווג "бути в парі"), להגן "смажити", נימוס

"בבִּיחַוּבִּיחַ", סימן "זנכ", ספוג "גובכ", לפיִיס "זמירטבורִי", פּרהסיה "גלסנִיחַ", אורִיר "פּוֹבִּירָ";

פִּילוסופיה: טירון "נֶופִּיט", פּרקטיקה "פּרקטיקה", מטאפיזיקה "מֶטאפיזיקה", ניִהיליזם "ניִגִּיליזם", תאולוגיה "תֵּולוגיה", אידיוט "אִדִּיוט", פּוליטיקה "פּוֹלִיטיקה", אוטופיה "אוֹטופיה", קווליה "קְוַלִּיה", דילמה "דִּילֶמָה", אשכולה "שְׁכוֹלָה".

אַרְכִּיטֶקְטוּרָה: בימה "סְצֵנָה", גזוזטרה "וֵרַנְדָּה", פּונדק "זַאִיִּכְדְּזִיחַ דְּבִיר (תַּבֵּרנָה)", פּרוזדור "קוֹרִידוֹר";

אִשָּׁה: איטריות "לוקשינה", אספרוגוס "ספּרזא", אפרסמון "חורמה, בַּלְזָמ", סופגנים "פּוֹנְכִיק", קרוב "קַפּוּסַת";

מֶבְלִי: וילון "זַבִּיסָה", פּרגוד "שִּירמָה", קתדרה "סְטִלֶּעַץ", ספסל "לַבָּה";

אָדָּג: סודר "פּוּלוּבֵר", סנדלים "סַנְדָּלִי";

כּוֹמֵרְצִיָּה: גרוטאות "בַּרַחֲלוֹ", סיטונאי "אֹפְטוֹבִיק", פּרגמטיה "ספּרי, בִּיזְנֵס";

אַדְמִינִיסְטְרַצִּיָּה: ארכיב "אַרְכִּיבִּי, פּרֶפֶקְטוּרָה", הגמוניה "גֵּגֵמוֹנִיָּה", פּרנס "קֶרִיבִּיק", הסנהדרין "וִישָׁה רָדָה אִיּוֹדֵיִם" (גְּרֵעַק. "זְבוּרִי"), לבלר "פּיסַר", המנון "גִּימְנ";

פּרָוִסוּדְדֵּה: פרקליט "אַדְוֹקַט", קטגור "פּרוֹקוּרוֹר", דימוס "אַמְנִיסִיָּה, פּוֹמִילוּבָּנְנָה";

וִיַּשְׁכּוּבִּי (לַת.): לגיון "לֶגִּיוֹנ", קלגס "סולדאטשְׁכֶּה וְזוּתָה זֶה צַבָּחָם", קסדה "שולומ", טירונים "נֹבֹבְרָנְצִי";

(גְּרֵעַק.): תריס "שִׁיט", תכסיס "טַקְטִיקָה", פּולמוס "סַוַּרְקָה", קטפולטה "קַטַּפּוּלְטָה".

פּלוֹרָה: אירוס "אִירִיס", הרדוף "אֹלֶאַנְדְּר";

Різні: אונקיה "унція", אוקיינוס "океан", טבלא (лат.) "стіл", פמליה (лат. familia) "свита";

Зачіпаються навіть власні імена рабинів: Александер, Антігон, Доса, Папп, Тарфон тощо, поряд з основними релігійними термінами: біма, афікоман (Bendavid, 1967, с. 183-190).

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА РОЗБІР ГРЕЦИЗМІВ ТА ЛАТИНІЗМІВ

2.1. Види запозичень в івриті

Грецькі та римські запозичення в івриті можна класифікувати відповідно до їхньої семантичної функції в кожному періоді єврейської мови: рабиністичний іврит, з одного боку, і сучасний іврит, з іншого. Автор цієї курсової ілюструє і розбирає в практичній частині етимологію певних грецизмів і латинізмів, що зустрічаються в сучасному івриті, серед яких будуть представлені як філософські терміни (פוליטיקה, דילמה, אידיוט), так і побутові запозичення (איטליז, סימפוניה, דיאטה, קמפוס).

Приклад і: кампус і кампанія

Це слово походить від латинського campus, яке, своєю чергою, походить від грецької форми campus χάμπος, що означає "рівне, рівне місце, рівнина і поле". Зокрема, застосовується до Кампусу, трав'янистої рівнини в Римі вздовж Тибру, у дев'ятому окрузі, яка первісно належала Тарквініям (одне з найдавніших етруських міст у провінції Лаціо), яким правив рід Тарквіній, після вигнання якого 509 р. до н. е. його було присвячено Марсу; звідси і його повна форма: Марсове поле, місце збору римського народу на центуріатних комісіях; також

римляни часто використовували його для ігор, вправ та відпочинку, місце для військових навчань тощо. (Lewis & Short, 1879). Уперше його використали в його нинішньому значенні "територія коледжу" стосовно Принстонського університету в 1770-х роках.

У 16 столітті слово "табір" можливо, взяте безпосередньо з латинського "кампус" у значенні "земля, зайнята армією", використовувалося в англійській та інших європейських мовах. Camp у середньоанглійській мові ніколи не мав сучасного значення, а використовувався тільки в значенні "бійка" або "битва", споріднених німецькій і скандинавській мовам. Значення було запозичене з пізньолатинського слова "кампус", що означає "битва" (Krauss, 1898–1899). Через століття слово кампанія зустрічається в англійській мові в значенні "велике поле, період, протягом якого армія утримує поле", запозичене з латинського Кампанія, "рівнина", що збереглася в назві Кампанія, яка раніше означала рівну місцевість недалеко від Неаполя.

Слово кампус з'являється в рабиністичному івриті у формі кампон, яка є знахідним відмінюванням грецького слова χαμπον. Кампон - не єдине запозичене латинське або грецьке слово, яке стоїть у знахідному, а не в називному відмінку: плонпілон від primipilus, "головний центуріон"; кітон від koitos κοιτών, "спальня"; gradon від gradus, "невелика платформа" (Fernandez, 1997, с. 58). Основне значення кампона - "рівнина для вправ і розваг", ідентичне латинському сенсу. У трактаті Келім 23:2 Вавилонського Талмуду написано: "тому що воїни на забавах стоять на ньому". У Мідраші Песікта Раба с. 21 "король, що виходить на рівнину заради забави" як ора. до "виходу на війну". Іноді слово переривається у формі campon і навіть campon (Jastrow, 1903).

У сучасному івриті це слово зберігає вихідну латинську форму кампус, що походить від англійської або, скоріше, від німецької мови в сучасному сенсі слова "коледж". Табору на івриті немає, але походження знаходимо. Це слово зустрічається в середині 17 століття в англійській мові та означає "велике поле, період, протягом якого армія утримує поле" від латинського Campania "рівнина", що збереглося в назві Кампанія, яка раніше належала до рівної місцевості

недалеко від Неаполя. (Skeat, 1888.). Походження - латинський кампус. З 18 століття стали використовуватися сучасні значення:

(1) низка дій, спрямованих на досягнення певного результату;

(2) серія військових битв, нападів тощо, спрямованих на досягнення певного результату у війні.

У сучасному івриті ми вперше зустрічаємо його 1948 року тільки в першому значенні. Згідно з Оксфордським словником, з 1980-х років це слово широко використовується у двох значеннях: "організований курс дій для досягнення певної мети": "рекламна кампанія", кампанія *pirsumi*; 'передвиборча кампанія', кампанія *הצבמ*.

2.2. Ілюстрації грецьких запозичень

אידיוט

Слово грецького походження *idiōtēs* *ἰδιώτης* "мирянин, людина без професійних навичок" (на відміну від письменника, солдата, кваліфікованого робітника), буквально "приватна особа (на відміну від того, хто бере участь у громадських справах), поблажливо вживається для "неосвіченої людини". Походить від *idios* *ἴδιος* "свій, що належить до самого себе". Латинською *idiotā* "звичайна людина, мирянин; сторонній" передував пізньолатинському, що означає "неосвічена або неосвічена людина". Його сучасне значення і форма походять від середньоанглійського приблизно 1300 року, від старофранцузького *idiot* "неосвічена або неосвічена людина". Це слово має споріднені слова в багатьох інших мовах, включно з російською та іншими слов'янськими мовами.

Ідіотом в афінській демократії був той, хто вирізнявся егоцентризмом і опікувався майже винятково особистими, а не суспільними справами. Ідіотизм був природним станом невігластва, в якому всі люди народжувалися, а його протилежність, громадянськість, здійснювалася через формалізовану освіту. Спочатку слово "ідіот" стосувалося "дилетанта, людини, яка не володіє

професійними навичками", "людини, настільки розумово відсталої, що нездатна до звичайних міркувань". Згодом термін "ідіот" відійшов від своєї первісної конотації егоїзму і став позначати людей з неправильними судженнями загалом - людей, які "дурні" (Parker, 2005, с. 344).

У медицині та психології 19-го і початку 20-го століть "ідіотом" вважали людину з дуже важкою розумовою відсталістю.

У рабиністичному івриті це слово є адаптацією хедіот. Це спроба "семітизувати" арамейський іменник ніби від кореня HDT. Крім того, додавання приголосного /h/ є результатом того, що в івриті слово завжди починається з приголосного, а не з голосного (за винятком вав "і" за певних обставин). Це письмо є формою протезного письма. Зазвичай протезною буквою є Алеф, а не Хе. Щоб уникнути різкості у вимові допоміжного звуку, перед деякими словами ставиться протез алеф з його голосною, наприклад, ezroa від zroa (французьке esprit від spiritus, арабське usfur "птаха" від основи safara) (Gesenius 1910, с. 70). В івриті це радше протезні голосні, і він може бути одним із них. Голосний /e/ є дуже поширеним варіантом /i/, а варіант hidiot існує в єменській вимові. Протезна голосна зазвичай використовувалася, коли на початку слова з'являлися дві приголосні, що давало змогу уникнути групи приголосних, наприклад, izmel "скальпель" (Waldman, 1989, с. 45).

Загальне значення - "приватна людина (проти священика, офіцера), простолюдин; неблагогородний, неосвічений". У Талмуді Бавлі, трактаті Мегілла 12:b це означає "найнижча людина кидається вперед (першою висловлює думку)". Дуже поширений вираз cohen hediot, що означає "звичайний священик", opp. כוהן גדול "первосвященик". Інший вираз - lashon hediot, "популярні терміни".

Слово хедіот залишилося в сучасному івриті зі значенням "звичайна людина, проста". Поряд із цим наприкінці 19 століття або на початку 20 століття увійшла пізньолатинська форма ідіот. Воно походить не від англійського і не від французького, а від російського, як це було в багатьох випадках у той період. Деякі класичні єврейські письменники родом із Росії, як-от Урі Ніссан Гнесін (1879-1913), російсько-єврейський письменник, якого вважають піонером

сучасної єврейської літератури, використовували це російське слово ИДИОТ для позначення "ідіота". Natanson (1880, с. 11-12) у своєму Hand Lexicon містить слово ідіотизм "ідіотизм", що належить до категорії таких, що мають грецьке походження. Форма ідіот відсутня і введена кілька років потому. Пізніше відбувається процес розрізнення цих двох термінів: хедёт - це "звичайна людина", а не ідіот, а ідіот - це ідіот.

איקוֹן

За визначенням, ікона - від давньогрецького εἰκών (eikōn), що перекладається як "образ", "подоба", "подібність", "уявлення" - це релігійний твір мистецтва, найчастіше живопис, притаманний культурам православної, східно-православної та католицької церков.

Східне церковне значення "зображення Ісуса Христа або іншої святої постаті, як правило, у традиційному стилі на дереві, що шанується та використовується як допомога в поклонінні" засвідчено з 1833 року. Обчислювальне значення "символу або графічного зображення на екран параметра або вікна програми, особливо одного з декількох для вибору" вперше було записано 1982 року (Harper, 2014).

Дохристиянські релігії створювали і використовували твори мистецтва. Статуї і картини різних богів і божеств регулярно поклонялися і вшановували. Невідомо, коли християни почали займатися такою діяльністю. Християнська традиція, починаючи з 8-го століття, вважає євангеліста Луку першим іконописцем, але це може не відповідати історичним фактам. Загальне припущення, що раннє християнство було загальноаніконічним, тобто протистояло релігійним образам як в теорії, так і на практиці приблизно до 200 року, було спростоване аналізом ранньохристиянських писемних пам'яток і матеріальних залишків, проведеним Paul Corby Finney у 1994 році. Він виокремлює три різні джерела ставлення ранніх християн до цього питання, адже по-перше, люди могли мати безпосереднє бачення Бога; по-друге, вони не могли;

і, по-третє, хоча люди могли бачити Бога, їм не було бажано дивитися на Нього, і їм було суворо заборонено зображати те, що вони бачили (с. VIII-XII).

Ці три підходи походять, відповідно, з грецької та близькосхідних язичницьких релігій, з давньогрецької філософії, а також з єврейської традиції та Старого Заповіту. З цих трьох причин Finney робить висновок, що "загалом відраза Ізраїлю до священних зображень вплинула на раннє християнство значно менше, ніж грецька філософська традиція невидимого божества, апофатично визначена", тому він робить менший акцент на єврейському походженні більшості перших християн, ніж більшість традиційних оповідань (ibid., с, XI).

Повертаючись до розбору цього грецизму, варто зазначити, що у рабиністичному івриті це слово зустрічається як дейокан, іменник жіночого роду, побожне перетворення ікони. Перетворення можна пояснити трьома способами: (1) префікс *dio* від грецького префікса *di* δι- "два, подвійний", який інколи використовували як окреме слово *dōo* для етимологічних цілей, а інколи відокремлювали від його сполуки, що трапляється в багатьох івритах, словах: *дейомадін* від *дейо амудін* "дві колони" (Талмуд Бавлі, трактат Ерувін 18a); *діупра* від *haose deyo perot* "приносячи плоди двічі на рік". У нашому випадку основною формою є ікона *дейо* шляхом асиміляції голосного /i/ і втрати сенсу "два".

(2) арамейський префікс, що відповідає єврейському *she-*, від біблійного *asher* "хто, який, той". Jastrow стверджує у вступі (1903: X): "Найчастіше утворення за допомогою префікса *d-*, спочатку вказівного або відносного займенника. У Словнику ці форми позначаються як іменники *Difel*, *Dispeel* або *Dithpeel*. *devita* у формі *devithu* *d-* для "дружини" дає ключ до пояснення таких слів, як ... *deiskarta*, скорочений *diskarta*, розширення *karta*, "приватне місто, поселення" ... і багатьох інших". Слово *дейокан* також може походити від *де+ейкон*, скорочене до *дейкон* і перенесене на *дейокан*;

(3) третя можливість полягає в тому, що цей прийменник *de-* був доданий через орфографічну помилку (Weiss, 1867, с. 22).

Поряд із дейокан ми знаходимо в рабиністичному івриті слово ікон і варіант ікуна, що походить безпосередньо від грецького εἰκών, у значенні "подоба, портрет, іконічна статуя". У мідраші Вихід Раба, частина 27, Ітро, ми знаходимо іконьїн шел мелех, "статуї імператора". Weis (1867, с. 22) намагається знайти відмінність між дейокан та ікон. Згідно з Weiss (ibid.), дейокан - це неправильне написання слова "ікона", і обидва вони мають одне й те саме значення "das bild" (образ). Згідно з Bendavid (1967, с. 184), ікона - це варіант Ерец-Ізраель, а дейокан - вавилонський варіант.

Слово дейокан увійшло в сучасний іврит для позначення "портрета, образу, подоби, профілю". Форма точно відповідає рабинській формі дейокана. Нещодавно він увійшов з англійською формою значка, первісно написаною як айкон, зі значенням "значок, ідол, маленький графічний символ, що символізує програму або файл у графічному користувацькому інтерфейсі", у комп'ютерах та для "людини, що прославилася чимось".

סימפוניה

Слово походить від грецького походження symphonia σύμφωνία "гармонія, злагода звуків", від symphonos σύμφωνος "гармоніус, який узгоджується у звучанні", від асимільованої форми syn- "разом" + phone "голос, звук". Слово увійшло в латину з невеликими змінами в значенні "союз звуків, гармонія"; старофранцузькою мовою це означало "музична гармонія, струнний інструмент", а через деякий час с. 1300 р. назву дано різним видам музичних інструментів (див. нижче давньоєврейську). Тільки після появи Гайдна це слово стало означати сонату для повного оркестру. Багато симфоній являють собою тональні твори в чотирьох частинах, перша з яких у формі сонати. До цього часу це означало прелюдію, постлюдію, інтерлюдію або будь-який короткий інструментальний твір. У значенні "складна оркестрова композиція" воно було вперше засвідчене 1789 року. Еліптичне слово "симфонічний оркестр" датується

1926 роком. Зменшувально-пестлива симфонія записана 1947 року (Harper, 2001-2014).

В івриті ми знаходимо слово вже біблійною арамейською мовою в книзі Даниїла 3:5 *sumponua* "подвійна труба". Вірш із версії Короля Якова: "Щойно ви почуєте звук труби, флейти, цитри, ліри, арфи, сопілки та всілякого роду музичних інструментів, ви маєте впасти ниць і вклонитися золотому бовванові, якого поставив цар Навуходоносор... вгору." Стоп приголосний /p/ в івриті є фонетичною варіацією фрикативного /f/. Пари [b v], [k χ], [p f], [g γ], [d̪ δ], [t̪ θ] історично були алофонічними. У сучасному івриті на фрикативну змінюється тільки вимова трьох приголосних: /b/ на /v/, [k] на [χ] і /p/ на /f/. Рабовіністичним івритом форма - сімпонья, а значення "духовий інструмент, подвійна флейта", як пояснюється в Мішні, трактаті Келім.

У сучасному івриті це означає тональний твір у чотирьох частинах і форму оригінальної грецької симфонії. Навіть мініатюрна симфонета зустрічається в останні десятиліття.

פוליטיקה

Грецьке походження слова - *politikos* πολιτικός "громадян, що належить до держави та її управління; належить до суспільного життя" від *polites* "громадяни", від *polis* "місто". Пізніше воно перейшло з грецької в латинське *politicus* "громадяни або держава, громадянське, цивільне", а в 14 столітті прямо в середньовісному французькому *politique* "політичне".

У рабиністичному івриті можна зустріти форму *politikin*, форму множини, позначену афіксом множини -*in*. Значення - "міські люди". У Мішні трактат Тер. 2:5 ми читаємо: "тому що він (дика цибуля) є їжа городян".

У сучасному івриті форма - *politika*, слов'янська форма жіночого роду "політика", а значення - сучасне французьке значення "політика, політика".

Це слово є адаптацією грецького слова *katalizis χατάλνσις* "ринок, лавка". Поголосний /q/kof в івриті перейшов від увулярного емфатичного kof до глоткового фрикативного дзвінкого ayin, а на наступному етапі до гортанного глухого alerh. У деяких словниках це слово походить від єврейського кореня TLL, а не від грецького (Jastrow, 1903). Це слово не пішло далі латини, а тому його немає ні в англійській, ні в інших індоєвропейських мовах.

Рабинський іврит - єдина мова, в якій це слово використовується для позначення "низки кіосків, виставлених для торговельного ярмарку або для народних розваг; крамниць (на додачу до іврити לונן), базару". У Мідраші Буття Рабба це значення трапляється в історії, що стосується Якова, який першим поставив крамниці (атлесін, множина від ітліз) і продавав задешево. У Талмуді Баблі, трактаті Хуллін 91:2 ми читаємо про ітліз шел емаус "ярмарок Еммауса" (стародавнє місто, розташоване за 11 км на північний захід від Єрусалима).

У сучасному івриті слово מַטְלִיחַ означає виключно "м'ясна крамниця", а давнє значення невідоме.

דיִטָּה

Англійське слово дієта має латинське походження *diæta*, грецьке *δίαιτα* зі значенням "спосіб життя, спосіб життя". Латинське має два значення:

- (1) спосіб життя, запропонований лікарем, дієта;
- (2) житло - місце, житлова кімната і альтанка.

Цей сенс, згідно з Льюїсом і Шортом (1879), виник після Августа, у першому столітті до нашої ери. Слово в другому значенні було перетворено в середньовічній латині *dieta* для "щоденного служіння (Церкві), щоденного обов'язку, зборів", асоціювалося з латинським *dies* "день" і увійшло в англійську мову в середині 15 ст. як дієтичний "збірник". Першим значенням стало в середньовічній латині *dieta* "денна праця, дієта, денний раціон харчування", воно увійшло в старофранцузьку мову як іменник - *diete* - у 13 ст. зі значенням "дієта,

копійки, плата за проїзд", а по-англійськи дієта - "звичайна їжа". Дієслово *to* дієта з'явилося в англійській мові наприкінці 14 ст. від старофранцузького *dieter*, від *diete* (іменник), що означає "регулювати свою дієту заради здоров'я". Значення "регулювати себе щодо їжі" (особливо проти повноти) використовується з 1650-х років. Прикметник у цьому сенсі (*Diet Coke* тощо) з'явився 1963 року, спочатку в американській англійській (Harper, 2014).

У рабиністичному івриті ми знаходимо це слово тільки в другому значенні латинського *diæta* "житло - місце, житлова кімната, літній будинок". Морфологічною формою запозичення на івриті є іменник чоловічого роду: перша форма *diati* відповідає латинській формі *diæta*; інші, *deyota*, *deyeti*, *deyeta*, відповідають грецькій формі *diayta*. Форми множини походять від грецького варіанта: *дейотаот* та *дейотот*. Значення такі: кімната, вітальня (зазвичай нагорі); купе і розповідь. Наприклад, у Талмуді Бавлі, трактат Евамот За "у пекельну кімнату пекла (крайній ступінь прокляття)"; у трактаті Ерувін 88а вони являють собою "два верхні відсіки навпроти один одного зі спільним двором між ними". Це "канцелярія арбітра", звідки *diæta* була назвою в'язниці в Кесарії за часів римлян.

Це слово увійшло до сучасного івриту в його споконвічно латинській формі дієта, іменник жіночого роду, а не в грецькій формі діайта. У словнику сучасного івриту є кілька грецьких запозичень із грецьким іє-, наприклад, *hierarhia* *יעֶרֶרְחִיָּא*, *hieroglyphika* *יעֶרוֹלֻפִּיקָא*. Слово дієта має не іє-, а іאי-, і, незважаючи на це, у такий самий спосіб увійшло до івриту, знову прийшовши через російську мову ДІЄТА та інші слов'янські мови, де відбулася зміна. Значення цього слова в рабиністичному івриті не існує в сучасному івриті. Єдине значення - новітнє "регулювати себе як до їжі". Слово в цьому значенні увійшло в мову в 1920-х роках, дуже повільно, і тільки в 1949-1950 роках ми знаходимо його ширше вживання (Historical Jewish Press, 2014).

Латинська дилема "подвійне судження, дилема, аргумент, у якому супротивник виявляється затиснутим між двома труднощами" (Lewis & Short, 1879), походить від грецького διλήμμα "двозначне судження"; технічний термін у риториці, від δι- "два" + lemma "передумова, що-небудь отримане або взяте". Це слово увійшло в англійську мову в 1520-х роках із пізньолатинської дилеми, позначаючи форму аргументу, що включає вибір між однаково несприятливими альтернативами. У рабиністичному івриті це слово зустрічається у формі ділма, "щоб, можливо, не сталося". Згідно з Ястроу (1903), походження - біблійне арамейське слово di lema "чому" в книзі Ездри 7:23. Згідно з Kutscher (1965a, с. 51), походженням є єврейське слово למ ל שח "чому" в книзі Даниїла 1:10, перекладеній арамейською мовою. Тепер добре відомий і захопливий факт, що інколи грецькі запозичення асимілюються із семітськими корінням і граматичними формами. Серед найкращих прикладів - timyon "скарб" від ταμειον, але "пов'язане" з коренем TMN "приховувати", і mistorin "таємниця" від μυστήριον, але "пов'язане" з STR "приховувати, секрет" (Jacobson, 1980, с. 59). Прийнято вважати, що слово тут являє собою просто арамейський іменник, складений із двох арамейських слів. Я вважаю, однак, що грецьке слово διλήμμα увійшло в арамейську мову і було "семітизовано" в арамейський іменник нібито з двох арамейських слів.

Слово дилема в сучасному сенсі з'являється в сучасному івриті у 20 столітті в його глобальній формі іменника жіночого роду.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Іврит не піддавався процесу модернізації вперше в дев'ятнадцятому і двадцятому століттях. Він робив це щонайменше двічі за свою довгу історію. Одного разу це сталося в період Другого Храму та еллінізації Близького Сходу, тобто приблизно між 300 р. до н.е. і 200 р. н.е., якраз перед тим, як івритом перестали говорити. У цей період вона розширила свій словниковий запас, щоб мати справу з новими інструментами, інститутами та ідеями, запровадженими

елліністичною грецькою мовою та латиною, остання - за допомогою греконізованих латинських слів і слів, створених у грецькій мові для римських інститутів і понять. Це було зроблено шляхом запозичення сотень греко-римських слів, а також шляхом адаптації значень існуючих слів і утворення нових слів. У цьому процесі іврит був не самотній: аналогічні зміни відбулися в араміській і коптській мовах, а кілька століть потому і в арабській. В івриті засвоєння нового матеріалу було полегшено відмовою від пізнішого біблійного івриту як письмового стандарту і його заміною мішнаїтським івритом, стандартизованою формою розмовної мови (Rabin, 1989, с. 28).

Процес модернізації в дев'ятнадцятому і двадцятому століттях був здійснений іноземним впливом на іврит з лінгвістичної точки зору: лексичним і граматичним впливом. Розрізняють два види лексичного впливу: а) запозичення іншомовних слів і виразів; б) запозичені переклади та запозичені зрушення (Kutscher, 1965b, с. 56; Schwarzwald, 1999, с. 83). Що відрізняє грецькі запозичення часів Другого Храму і сучасного періоду, то це той факт, що слова грецького походження, які увійшли до єврейської мови в дев'ятнадцятому і двадцятому століттях, є семантично науковими або технічними словами, а не словами повсякденного мовлення. Можна стверджувати, що в івриті більшість вивчених, наукових або технічних слів утворено на морфологічній основі латинської або грецької мови через слов'янське, а іноді й англійське утворення.

Іврит не піддавався процесу модернізації вперше в дев'ятнадцятому і двадцятому століттях. Він робив це щонайменше двічі за свою довгу історію. Одного разу це сталося в період Другого Храму та еллінізації Близького Сходу, тобто приблизно між 300 р. до н.е. і 200 р. н.е., якраз перед тим, як івритом перестали говорити. У цей період вона розширила свій словниковий запас, щоб мати справу з новими інструментами, інститутами та ідеями, запровадженими елліністичною грецькою мовою та латиною, остання - за допомогою греконізованих латинських слів і слів, створених у грецькій мові для римських інститутів і понять. Це було зроблено шляхом запозичення сотень греко-римських слів, а також шляхом адаптації значень наявних слів і утворення нових

слів. У цьому процесі іврит був не самотній: аналогічні зміни відбулися в арамейській і коптській мовах, а кілька століть потому і в арабській. В івриті засвоєння нового матеріалу було полегшено відмовою від пізнішого біблійного івриту як письмового стандарту і його заміною мішнаїтським івритом, стандартизованою формою розмовної мови (Rabin, 1989, с. 36-38).

Автор вважає за потрібне зазначити, що метою цього дослідження є насамперед намір стисло та водночас змістовно охарактеризувати процес мовних контактів між мовою іврит та давньогрецькою, також відомою як койне, бо саме це історико-культурологічне явище безпосередньо вплинуло на зародження на території Юдеї філософської думки як такої – адже до підпорядкування Ізраїля Птолемею та Сельовкидам місце філософії займав релігійний фундаметналізм. Цікавим є те, що рабинська література іноді розглядає Авраама як філософа. Дехто припускає, що Авраам запровадив філософію, якої навчився від Мелхиседека; крім того, деякі євреї приписують Авраамові "Книгу творіння" Сефер Йецира. Мідраш описує, як Авраам зрозумів, що цей світ має творця і керівника, порівнюючи його з "домом, у якому є світло", що тепер називається аргументом від задуму. Псалми містять запрошення захоплюватися мудрістю Бога через його творіння; звідси, на думку деяких дослідників, іудаїзм має філософську підводну течію (Mandel, 1994, с. 282). Еклезіаста часто вважають єдиним справжнім філософським твором в єврейській Біблії; цар Соломон, його автор, прагне зрозуміти місце людини у світі та сенс життя.

Однак більш прогресивна та всеосяжна суто єврейська філософська думка постає завдяки синтезу із грецькою філософією; найвидатнішою постаттю та першопрохідником в даному контексті є Філон Олександрійський, який намагався поєднати та гармонізувати грецьку та єврейську філософію за допомогою алегорії, яку він почерпнув з єврейської екзегетики та стоїцизму. Філон намагався зробити свою філософію засобом захисту та виправдання єврейських релігійних істин. Ці істини він вважав непорушними і визначеними, а філософію використовував як допоміжний засіб для досягнення істини і засіб для її пізнання. Для цього Філон вибрав з філософських догматів греків,

відкинувши ті, що не гармоніювали з юдаїзмом, як, наприклад, вчення Аристотеля про вічність і незнищенність світу. Таким чином, можна дійти висновку, що саме він започаткував мовний контакт між івритом і койне на філософському та релігійному рівні, оскільки сам сповідував юдаїзм та походив з єврейської родини, і водночас був очевидцем формування еліністичної культури на Близького Сходу та Єгипту (де він власне кажучи і народився і прожив все своє життя), завдяки чому (і своїй освіті) він зміг відкрити нову перспективу – більш алегоричну - інтерпретації ТаНаХу, що в подальшому і вплинуло на запозичення як філософських та і грецьких термінів, частина з яких зберіглася і вживається в сучасному івриті і нині.

АНОТАЦІЯ

תמצית

העבודה הסמינריונית הזאת מוקדשת לתהליך ההיסטורי והתרבותי של היווצרות המונח הפילוסופי בעברית מודרנית. נושאה הראשי הוא מתרכז על התהליך הקמתה שלו כשלעצמו ועל השימוש של המינוח המטרת העיקרית של העבודה הסמינריונית היא מתבססת על הניתוח המקיף של יוניות וכמה. הפילוסופי לטיניות המצויות בעברית מודרנית, על החקר מקורם בהקשר של התייונות ארץ ישראל ועל הקשר שלהם עם התרבות היהודית. בחלקה נבחן מהי דיגלוסיה, כיצד השפיעה ההלניזציה על השפה והתרבות במדינת ישראל, ואילו מונחים פילוסופיים, כמו גם יומיומיים יותר, נשתמרו ומשמשים כיום בעברית. אנו חוקרים דוגמאות של יוניות, שבלעדיהן מקורות המחשבה הפילוסופית היהודית היו נשארים באותה תקופה יותר פונדמנטליסטית והרבה פחות אלגורית. נצייר הקבלות לשימוש המודרני שלהם ולאטימולוגיה המקורית שלהם. בואו נכיר את היוונים והלטינים העיקריים שבהם משתמשים הישראלים מדי יום: אלו מילים ומונחים פילוסופיים נפוצים.

לאחר השלמת עבודה זו, התוצאות הרגישו את עצמן, כאשר גילינו את היסטורית ההתייונות של ישראל במלואה, כולל הלוואות יוניות, והצלחנו להבין טוב יותר כיצד שורשיהם של יונים מסוימים והיוונים עצמם נקלטו באופן אורגני לתוך עברית, ובזכותה אנו משוכנעים שהבנת האטימולוגיה של מילים תורמת ללימוד טוב ואפקטיבי יותר הן של העברית והן של כל שפה זרה אחרת.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Bendavid, A. (1967). *Biblical Hebrew and Mishnaic Hebrew (In Hebrew)*: Tel Aviv: Dvir.

De Lange, N. (2007). "Greek influence on Hebrew," In: *A history of Ancient Greek. From the beginnings until Late Antiquity*, ed. by A.-F. Christidis, 805–810. Cambridge.

Diglossia (n.d.). In *Encyclopædia Britannica online*. Retrieved from <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/163385/diglossia>.

Fernandez, M. P. (1997). *An introductory grammar of Rabbinic Hebrew*: Leiden: Brill.

Finney, P. C. (1994). *The Invisible God: The Earliest Christians on Art*: Oxford University Press.

Gesenius, W. (1910). *Gesenius' Hebrew Grammar*: Oxford: Clarendon Press.

Grabbe, L. L. (2008). *A History of the Jews and Judaism in the Second Temple Period: The Coming of the Greeks: The Early Hellenistic Period (335–175 BCE)*: Library of Second Temple Studies. Vol. 68. T&T Clark. 155–165.

Green, P. (1990). *Alexander to Actium: The Historical Evolution of the Hellenistic Age*: Berkeley: University of California Press.

Harper, D. (2001-2014). Online etymology dictionary. Retrieved on April 10, 2023, from <http://www.etymonline.com>.

Hegermann, H. (1990). "Chapter 4: The Diaspora in the Hellenistic age". In Davies, W.D.; Finkelstein, Louis (eds.). *The Cambridge history of Judaism* (1. publ. ed.). Cambridge: Cambridge University Press. pp. 115–166.

Hornblower, S. (2014). "Hellenism, Hellenization". *The Oxford Companion to Classical Civilization*: Oxford University Press.

Jacobson, H. (1980). Greco-Roman light on rabbinic texts. *Illinois Classical Studies* V, 57-62.

Janse, M. (2014). Greek Loanwords in Hebrew and Aramaic, in *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, 122-123.

Jastrow, M. (1903). *A dictionary of the targumim, the Talmud babli and yerushalmi, and the midrashic literature*: London: Luzac & Co.

Jewish Encyclopedia (1906). Hellenism. Retrieved on April 11, 2023, from <http://www.jewishencyclopedia.com/>.

Krauss, S. (1898–1899) Griechische und Lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum. Mit Bemerkungen von Immanuel Löw: Berlin.

Kutscher, E. Y. (1965, a). Contemporary studies in North-Western Semitic. *Journal of Semitic Studies*, 10 (1), 21-51.

Kutscher, E. Y. (1965, b). Words and their history (in Hebrew). Jerusalem: Kiryath Sepher.

Kutscher, E. Y. (1967). The influence of Greek on Hebrew (in Hebrew). *Mahanayim* 112, 54-57.

Kyle, M. G. (n.d.). Cyrene. *International Standard Bible Encyclopedia*. via "Topical Bible: Cyrene". Bible Hub.

Lewis, C. T. and Short, C. (1879). *A Latin dictionary*. Oxford: Clarendon Press.

Lieberman, S. (2012). *Greek in Jewish Palestine/Hellenism in Jewish Palestine: The Jewish Theological Seminary Press*.

Mandel, P. (1994). The Call of Abraham: A Midrash Revisited. *Prooftexts*, 14(3), 267–284.

Martin, D. B. (2012). "4. Ancient Judaism". *New Testament History and Literature: Yale University Press*, 55–66.

Natanson, B. (1880). *Hand Lexicon: Словарь иностранно-талмудический* (in Hebrew). Варшава: типографіи А. Гинса.

National Library of Israel & Tel Aviv University (2014). Historical Jewish Press. Retrieved on April 2, 2023, from <https://www.nli.org.il/en/newspapers/jweekly/1951/12/28/article/116/?srpos=89&e=-----en-20--81--img-txIN%7ctxTI-word+diet-----1>.

Parker, W. C. (2005). *Teaching against idiocy*: Bloomington: Phi Delta Kappa.

Rabin, C. (1989). Terminology development in the revival of a language: the case of contemporary Hebrew. In *Language adaptation*, edited by F. Coulmas, 26-38. Cambridge: Cambridge University Press.

Schwarzwald, O. (1999). "Trends of foreign influence on Modern Hebrew". In *Jewish studies in the turn of the 20th century*, edited by J.T. Borras & A. Saenz-Badillos, 81-90. Leiden: Brill.

Schwartz, D. R. (2009). "Philo, His Family, and His Times", in Adam Kamesar (ed.), *The Cambridge Companion to Philo*. Cambridge University Press, 9-31.

Segal, M. (1927). *A grammar of mishnaic Hebrew*: Clarendon Press.

Sevenster, J. N. (1968). *Do You Know Greek?*, *Novum Testamentum, Supplements*, Volume: 19: Brill.

Siegal, E. A. (2014). Notes on the history of reciprocal NP-strategies in Semitic languages in a typological perspective. *Diachronica*, vol. 31 (3), pp. 337-378.

Skeat, W. (1888). *An etymological dictionary of the English language*: Clarendon Press.

Sperber, D. (2006). Rabbinic Knowledge of Greek. In *The Literature of the Jewish People in the Period of the Second Temple and the Talmud, Volume 3: The Literature of the Sages*: Brill. 627-640.

Tcherikover, V. (1975). *Hellenistic Civilization and the Jews*, New York: Atheneum.

Waldman, N. (1989). *The recent study of Hebrew: A survey of the literature with selected bibliography*: Hebrew Union College.

Weiss, A. H. (1867). *Studien uber die sprache der Mishna (in Hebrew)*: Selbstuerlag des Berfassers.